

Якимчук Б. А. кандидат психологічних наук, професор,
доцент кафедри психології Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини
<https://orcid.org/0000-0002-3303-6478>

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У статті обґрунтовуються теоретико-методологічні підходи до проблеми професійної свідомості сучасного педагога. Зазначається, що професійна свідомість педагога постає як форма відображення професійно-педагогічної реальності, як інтегральне особистісне утворення суб'єкта діяльності, становлення і розвиток якого здійснюється під впливом професійного середовища та активної участі у педагогічній діяльності.

Ключові слова: теоретико-методологічні підходи; професійна самосвідомість; сучасний педагог; професійно-педагогічної реальність; інтегральне особистісне утворення; професійне середовище; педагогічна діяльність.

Вступ. Суспільству потрібен педагог, який знає свою справу, здатний самостійно приймати рішення і нести за них відповідальність, яка вміє поставити того, хто навчається, у позицію активного суб'єкта власної діяльності і розвивати у нього здатності до самоуправління і самореалізації. У цьому контексті стає очевидною особлива увага до підготовки педагога, до формування і розвитку його професійної свідомості [3; 11; 12; 13].

Мета дослідження. Обґрунтування теоретико-методологічних підходів до проблеми професійної свідомості майбутнього педагога.

Теоретичне підґрунтя. На психолого-педагогічному рівні професійна свідомість педагога досліджується у нерозривній єдності з вивченням процесів психічного розвитку та особистісного становлення суб'єкта на різних етапах професійного становлення; визначаються зміст, принципи, методи його формування у здобувачів вищої освіти педагогічного закладу вищої освіти (А.О. Вербицький, Л.В. Вершиніна, О.А. Гульбс, О.В. Кобець, І.Я. Лернер, А.І. Смоляр, В.О. Сластьонін, В.В. Третьяченко, Н.Ф. Шевченко та ін.). Усе це створює необхідні науково-теоретичні передумови для дослідження проблеми становлення професійної свідомості майбутнього педагога.

У традиції, закладеній Л.С.

Виготським, предметом дослідження професійної свідомості стає не стала, наявна свідомість людини, а свідомість людини, яка розвивається, духовно зростає, яка докладає зусиль і працює щодо власного розвитку і духовного звільнення [10, с. 74]. Наприкінці минулого століття було сформульовано особистісно-діяльнісний підхід до навчання, який розроблявся переважно як суб'єктно-орієнтована організація та управління педагогом навчальною діяльністю того, хто навчається, при вирішенні ним спеціально організованих навчальних завдань різної складності і проблематики. (І.О. Зимня, А.К. Маркова, О.Б. Орлов, І.С. Якиманська). Основи особистісно-діялісного підходу було закладено у психології Л.С. Виготським, О.М. Леонтьєвим, С.Л. Рубінштейном, Б.Г. Ананьєвим. Особистість розглядалася як суб'єкт діяльності, яка сама, формуючись у діяльності і у спілкуванні з іншими людьми, визначає характер цієї діяльності і спілкування.

На думку М.М. Нечаєва, професійна свідомість - це завжди певний погляд певної людини на світ, вичленення нею значущих з т. з. завдань її професійної діяльності аспектів і властивостей навколишньої дійсності [9]. А.К. Маркова розглядає професійну свідомість як найважливішу професійно важливу якість професіонала, що впливає на ефективність

здійснення його праці. Професійно важливі якості є передумовою професійної діяльності і, з іншого боку, вони самі удосконалюються, шліфуються під час цієї діяльності, будучи її новоутворенням [8]. Професійна свідомість є те, як працівник усвідомлює характеристики і ознаки своєї професії, які з них він знаходить у себе [2; 4].

Методи дослідження. Теоретичний аналіз, синтез, узагальнення, порівняння.

Результати і обговорення. Можна виокремити три основні підходи до дослідження феномену професійної свідомості: системний, процесуально-динамічний та особистісно-діяльнісний. Системний підхід характеризується тим, що головна увага спрямована на спосіб зв'язку частин, елементів і підсистем об'єкта в єдине ціле, їхню взаємодію на усіх рівнях структурної ієрархії, на виявлення функцій, які виконує кожен елемент у цьому цілому, на дослідження механізмів функціонування і розвитку об'єкта як цілісності. Основними категоріями системного дослідження є система, елемент, структура. У роботах Б.Ф. Ломова виокремлено головну особливість психічних явищ - багатовимірність, що вимагає розкриття складних взаємозв'язків між ними [6]. Крім чинника багатовимірності психічних явищ при розкритті сутності системного підходу підкреслюється ієрархічна будова рівнів психіки людини, неоднозначність і висока динамічність зв'язків між ними, різномірних властивостей людини, динаміка і розвиток психічних явищ, наявність системоутворюючого чинника у кожній досліджуваній системі.

Відповідно до системного підходу професійна свідомість розуміється:

- як якась якісна одиниця (система), сукупність функцій та якостей, взаємодія яких викликає формування у людини нових інтеграційних якостей, та обумовлює становлення суб'єкта діяльності як цілісності;

- як багаторівневе (ієрархічно організоване) явище. Професійна свідомість будується на основі більш простих компонентів (субсистеми) і

входить до більш широкого цілого (метасистеми) на правах самостійного компонента;

- як багатовимірне явище, яке має якості, властивості, що мають різні підгрунття і, отже, міру вираженості;

- як явище, яке постійно прагне до переходу у більш організований (оптимальний) як по висоті, так і за ступенем стан.

Таким чином, у межах системного підходу на перший план виходить розкриття сутності та змісту професійної свідомості педагога, його сутнісних характеристик, розкриття його структури, внутрішньої організації, взаємозв'язку компонентів, що утворюють цілісність системи.

Процесуально-динамічний підхід містить елементи системно-структурного аналізу, однак головні акценти тут ставляться на вивченні динаміки поведінки системи, на визначенні його збудників і регуляторів, функціонального призначення окремих психічних явищ. Процесуальність свідомості пов'язана зі специфічним способом існування людини у часі, з тим, що її діяльність здійснюється у конкретний час, дії характеризуються своєю тимчасовою послідовністю, а життєвий шлях особистості має минуле, сьогодення і майбутнє [1]. Для опису психологічної реальності, спираючись на цей підхід, вводять такі категорії, як: «механізм», «рушійні сили», «спрямованість» та ін. З позицій процесуально-динамічного підходу можна конкретизувати орієнтири для організації дослідження проблеми професійної свідомості майбутнього педагога. Згідно процесуально-динамічного підходу професійна свідомість розуміється:

- як динамічна система, компоненти структури якої зазнають якісні і кількісні зміни на послідовних етапах професійної освіти;

- як системно детермінована освіта, розвиток професійної свідомості педагога забезпечується не одним, а цілою системою різних чинників (зовнішніх і внутрішніх, об'єктивних і суб'єктивних), умов і психологічних механізмів;

- зміст професійно-педагогічної свідомості тісно пов'язаний із соціально-економічною ситуацією, яка складається у суспільстві, тому кардинальні перетворення, що відбуваються на цей час в Україні, зачіпають процесуальні і результативні показники професійної свідомості як ядра особистості професіонала. Таким чином, у межах процесуально-динамічного підходу на перший план виходять процесуально-результативні показники професійної свідомості і її рушійні сили.

Особливе місце у дослідженні професійної свідомості педагога посідає діяльнісний підхід. Цей підхід передбачає включення до теоретичного аналізу самого суб'єкта із властивою йому структурою розумової діяльності, оскільки уявлення про об'єкт задаються і визначаються не лише і навіть не стільки матеріалом природи і світу, скільки засобами людського мислення і людської діяльності. Реалізація діяльнісного підходу, забезпечуючи розтин діяльнісної природи та структури знань, що викладаються, орієнтує на розгортання рефлексії здобувачів вищої освіти, що дозволяє сформувати у них здібності до проектування, прогнозування і програмування власної професійної діяльності. Таким чином, у цьому методологічному підході професійна свідомість є, перш за усе, діяльнісно-організованою свідомістю.

Визначаючи особистісно-діяльнісний підхід як єдність особистісного і діяльнісного компонентів, слід зазначити, що перший співвідноситься з особистісним або, як останнім часом він визначається, особистісно орієнтованим підходом. І.О. Зимня зазначає, що точніше особистісно-орієнтований підхід співвіднести з більш загальним особистісно-діяльнісним підходом, бо організація навчальної діяльності того, хто навчається, взаємодію з ним - самостійна проблема [5, с.77]. Таким чином, відповідно до особистісно-діяльнісного підходу необхідно розуміти, що:

розвиток професійної свідомості здійснюється на основі і через включення

індивіда у навчально-професійну діяльність, механізмом якої є вирішення педагогічних завдань, а не засвоєння навчального матеріалу;

професійна свідомість, її структура зазнають якісних і кількісних змін на кожному етапі професійної підготовки педагога;

професійна свідомість розуміється як якась властивість особистості, що виявляється у здатності до самоконтролю, творчої реалізації власної діяльності, думок, почуттів; базується на цінностях і ціннісних орієнтаціях особистості і мотиваційно-ціннісному ставленні до педагогічної діяльності, які склалися до початку професіоналізації.

Розглянуті вище актуальні підходи до вивчення професійної свідомості педагога різняться між собою. Кожен з них виробив свій клас уявлень і відповідних понять, які не виводяться з якої-небудь однієї, загальної для них категорії. У той же час вони не взаємовиключають, а доповнюють один одного. Такі загальні категорії, як об'єкт розвитку, передумови та умови, механізми та рушійні сили, напрямки, форми і результати розвитку було розроблено у різних підходах, але у сукупності своїй усі вони виявляються необхідними при реалізації принципів розвитку професійної свідомості майбутнього педагога.

Поняття «професійна свідомість педагога» давно включено у практику педагогічної діяльності, цілісне теоретичне вивчення якого стало можливим відносно недавно. Можна констатувати, що професійна самосвідомість найбільш повноцінно проявляється лише на останньому етапі навчання у закладі вищої освіти. Саме на старших курсах складається більш-менш цілісна система знань про себе, яка індукується в образі «Я» як педагог-професіонал. Професійна самосвідомість є невід'ємною стороною професійної свідомості і виражає певну ступінь її зрілості. Тому, даючи характеристику людині як суб'єкта професійної діяльності на етапі підготовки у закладі вищої освіти, найбільш точним є посилення на поняття «професійна

свідомість». Разом з тим, очевидно, що різні інтерпретації терміна «професійна свідомість» не суперечать одна одній, а скоріше взаємодоповнюють, відображаючи різні аспекти цього складного феномена.

Розглянуті вище аспекти проблеми свідчать про багатозначність і багатоаспектність поняття «професійно-педагогічна свідомість», що відображено у наявних визначеннях, які розкривають його зміст. Професійна свідомість педагога - це:

атрибут суб'єкта діяльності і професійної підготовки;

сукупність педагогічних ідей, цільових установок, що служать орієнтиром та інструментом педагогічної діяльності;

професійно важлива якість особистості педагога;

система усвідомлених професійно необхідних знань, що містить усвідомлення професійно значущих цінностей, що забезпечує професійну активність і планування професійного шляху;

здатність суб'єкта до ціннісно-смысловому саморегулювання;

фундаментальна умова професійного розвитку педагога;

показник професійного самовизначення.

Різноманіття підходів, відсутність однозначного тлумачення професійно-педагогічної свідомості, її психологічної природи, загальноприйнятої концепції - свідчення того, що у психології проблема професійної свідомості педагога є достатньо складною.

Висновки. Таким чином, професійна свідомість педагога є складноорганізованим, багаторівневим особистісним новоутворенням, що забезпечує характер педагогічної взаємодії та ефективність професійно-педагогічної діяльності, що визначає ступінь досконалості у розвитку особистісної сфери конкретного фахівця. Це відносно стійке і у той же час підвладне внутрішнім змінам психічне придбання індивіда, що накладає відбиток на усі його життєві

прояви аж до глибокої старості. Професійна свідомість педагога здатна, як і свідомість у цілому, відображати об'єктивну дійсність, але під певним, властивим лише їй йому, кутом зору, обумовленим специфікою педагогічної професії. У цілому ж для педагогічної професії характерними є такі особливості: успішну реалізацію основних функцій професії визначає особистість педагога; у цій професії більше, ніж у будь-якій іншій поєднуються наука і мистецтво; головний її зміст складають взаємини з людьми і спеціальні знання, вміння та навички в якійсь галузі, тому вона вимагає подвійної підготовки (людинознавчої і спеціальної); педагогічна професія за своєю природою має гуманістичний, колективний і творчий характер; педагогічна професія вимагає особливого покликання; вона має велике суспільне значення [2; 3]. З цього виходить, що професійну свідомість педагога можна розглядати як інтегральну характеристику особистості, яка виявляється у педагогічній діяльності. Сутність і зміст професійної свідомості педагога обумовлені специфікою педагогічної діяльності та особливостями соціокультурного контексту освіти.

Професійна свідомість педагога - це системне утворення, що містить структурно-функціональні компоненти, воно має власну організацію, вибірково взаємодіє із навколишнім середовищем і володіє інтегративною властивістю цілого, що не зводиться до властивостей окремих її частин. Особливості реалізації та формування професійної свідомості педагога обумовлюються індивідуально-творчими, психофізіологічними і віковими характеристиками, сформованим соціально-педагогічним досвідом як особистості.

Особливістю професійної свідомості майбутнього педагога є його становлення і розвиток в процесі навчально-професійної діяльності. Ступінь розвитку професійно-педагогічної свідомості на етапі підготовки педагога у закладі вищої освіти є інтегральним показником успішності його професійної підготовки як фахівця. У структурному аспекті професійна

Питання психології

свідомість педагога є проявом індивідуальної свідомості особистості у педагогічній діяльності. Вона містить сукупність професійних знань, педагогічних теорій, ідей, норм і правил, що виявляються у педагогічній діяльності, у взаєминах із тими, хто навчається і колегами. Професійні знання складають основу для формування психолого-педагогічної культури і безпосередньо технології досягнення педагогом бажаних результатів. Володіння знаннями, - на думку В.Г. Маралова, - становить той багаж професіонала, який багато у чому визначає рівень компетентності, без них усі розмови про вдосконалення діяльності та саморозвитку втрачають сенс [7, с. 156].

Професійна свідомість педагога постає як форма відображення професійно-педагогічної реальності, як інтегральне особистісне утворення суб'єкта діяльності, становлення і розвиток якого здійснюється під впливом професійного середовища і активної участі

у педагогічній діяльності; вона постійно розвивається у системі мотивів, особистісних смислів і цілей, робить об'єктом роздумів професійні знання, педагогічні здібності і професійні якості особистості, забезпечуючи успішне здійснення педагогічної діяльності.

Серед багатьох проблем, що виникають при вивченні професійної свідомості педагога, необхідно досліджувати такі, які пов'язані з обґрунтуванням сутності професійної свідомості педагога і розкриттям його структури, з розробкою теоретичної моделі професійної свідомості педагога; з визначенням психологічних чинників і умов, що впливають на становлення професійної свідомості майбутнього педагога; з виявленням системи психологічних механізмів (базових і похідних), що оптимізують процес становлення професійної свідомості майбутнього педагога.

Список використаних джерел

1. Абульханова К.А. Проблемы исследования индивидуального сознания / К.А. Абульханова, М.И. Воловикова, В.А. Елисеев. *Психологический журнал*. 1991. Т. 12. №4. С. 27–40.
2. Богданова О.В. Самосознание как фактор профессионального самоопределения практического психолога: дис. ... канд. психол. наук. М., 2001 255 с.
3. Гульбе О.А. Категориальна структура професійної свідомості викладачів вищої школи: монографія. Краматорськ, КЕГІ, 2011. 373 с.
4. Гусякова Н.И. Профессиональное сознание учителя: психологический аспект: монография. Челябинск: Изд-во Челяб. гос. пед. ун-та, 2013. 284 с.
5. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Высшее образование сегодня*. 2003. №5. С. 34–42.
6. Ломов Б.Ф. Системность в психологии: Избранные психологические труды / под ред. В.А. Барабанщикова, Д.Н. Завалишиной, В.А. Пономаренко. М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2003. 424 с.
7. Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития: учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2004. 256 с.
8. Маркова А.К. Психология профессионализма. М., 1996. 308 с.
9. Нечаев Н.Н. Профессиональное сознание как центральная категория психологии высшего образования. *Социальные и психологические проблемы активизации человеческого фактора в народном образовании*: тезисы докладов Всесоюзн. на-уч.-практ. конф. Ч. 2. М.: МГУ, 1987. С. 24–26.
10. Пузырей А.А. Культурно-историческая теория Л.С. Выготского и современная психология: учеб. пособие по курсу общей психологии. М.: МГУ, 1986. 116 с.
11. Третьяченко В.В. Педагогічний професіоналізм у викладача в формуванні його професійної свідомості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. пр.* Луганськ. 2009. №1(21). С. 6-10.
12. Шевченко Н.Ф. Професійна свідомість: специфіка психологічного явища. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Психологія*. 2005. №14. С. 98-106.
13. Kobets O., Ponomarenko V., Sergachova V., Tishakova L., & Turyansky O. (2017).

Conceptual basis of categorical structure of professional consciousness of teachers of higher educational institutions. *Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools*, 21(3), 128-132. Retrieved from <https://farplss.org/index.php/journal/article/view/191>

References

1. Abul'hanova K.A. (1991) Problemy issledovaniya individual'nogo soznaniya [Problems of the study of individual consciousness] / K.A. Abul'hanova, M.I. Volovikova, V.A. Eliseev. *Psihologicheskij zhurnal*. T.12. №4. S. 27–40. (in Russian)
2. Bogdanova O.V. (2001) Samosoznanie kak faktor professional'nogo samoopredeleniya prakticheskogo psihologa [Self-awareness as a factor of professional self-determination of a practical psychologist]: dis. ... kand. psihol. nauk. M. 255 s. (in Russian)
3. Gul'bs O.A. (2011) Kategorial'na struktura profesijnoi' svidomosti vykladachiv vyshhoi' shkoly [Categorical structure of professional consciousness of higher school teachers]: monografija. Kramators'k, KEGI. 373 s. (in Ukrainian)
4. Gusljakova N.I. (2013) Professional'noe soznanie uchitelja: psihologicheskij aspekt [Professional consciousness of a teacher: psychological aspect]: monografija. Cheljabinsk: Izd-vo Cheljab. gos. ped. un-ta. 284 s. (in Russian)
5. Zimnjaja I.A. (2003) Kljuchevye kompetencii – novaja paradigma rezul'tata obrazovaniya [Key competencies - a new paradigm of educational outcomes]. *Vysshee obrazovanie segodnja*. №5. S. 34–42. (in Russian)
7. Lomov B.F. (2003) Sistemnost' v psihologii: Izbrannye psihologicheskie trudy [Consistency in psychology: Selected psychological works] / pod red. V.A. Barabanshnikova, D.N. Zavalishinoy, V.A. Ponomarenko. M.: Izdatel'stvo Moskovskogo psihologo-social'nogo instituta; Voronezh: Izdatel'stvo NPO «MODJeK». 424 s. (in Russian)
8. Maralov V.G. (2004) Osnovy samopoznaniya i samorazvitiya [The basics of self-knowledge and self-development]: ucheb. posobie dlja stud. sred. ped. ucheb. zavedenij. M.: Izdatel'skij centr «Akademija». 256 s. (in Russian)
9. Markova A.K. (1996) Psihologija professionalizma [Psychology of professionalism]. M. 308 s. (in Russian)
10. Nechaev N.N. (1987) Professional'noe soznanie kak central'naja kategorija psihologii vysshego obrazovaniya [Professional consciousness as a central category of higher education psychology]. *Social'nye i psihologicheskie problemy aktivizacii chelovecheskogo faktora v narodnom obrazovanii: tezisy dokladov Vsesojuzn. na- uch.-prakt. konf. Ch. 2*. M.: MGU. S. 24–26. (in Russian)
11. Puzyrej A.A. (1986) Kul'turno-istoricheskaja teorija L.S. Vygotskogo i sovremennaja psihologija [Cultural-historical theory of L.S. Vygotsky and modern psychology]: ucheb. posobie po kursu obshhej psihologii. M.: MGU. 116 s. (in Russian)
13. Tret'jachenko V.V. (2009) Pedagogichnij profesionalizm u vykladacha v formuvanni jogo profesijnoi' svidomosti [Pedagogical professionalism of the teacher in the formation of his professional consciousness]. *Teoretychni i prykladni problemy psihologii'*: zb. nauk. pr. Lugans'k. №1(21). S. 6-10. (in Ukrainian)
14. Shevchenko N.F. (2005) Profesijna svidomist': specyfika psihologichnogo javyshha [Professional consciousness: the specifics of the psychological phenomenon]. *Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu im. G.S. Skovorody. Psihologija*. №14. S. 98-106. (in Ukrainian)
15. Kobets O., Ponomarenko V., Sergachova V., Tishakova L., & Turyansky O. (2017). Conceptual basis of categorical structure of professional consciousness of teachers of higher educational institutions. *Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools*, 21(3), 128-132. Retrieved from <https://farplss.org/index.php/journal/article/view/191>

Резюме

Якимчук Б. А. кандидат психологических наук, профессор, доцент кафедры психологии Уманского государственного педагогического университета имени Павла Тычины

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

К ПРОБЛЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СОЗНАНИЯ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

В статье обосновываются теоретико-методологические подходы к проблеме профессионального сознания современного педагога. Отмечается, что профессиональное

сознание педагога предстает как форма отражения профессионально-педагогической реальности, как интегральное личностное образование субъекта деятельности, становление и развитие которого осуществляется под воздействием профессиональной среды и активного участия в педагогической деятельности.

Ключевые слова: теоретико-методологические подходы; профессиональное сознание; современный педагог; профессионально-педагогическая реальность; интегральное личностное образование; профессиональная среда; педагогическая деятельность.

Summary

Yakimchuk B. A. Uman state pedagogical university named after Pavlo Tychna

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES

TO THE PROBLEM OF PROFESSIONAL CONSCIOUSNESS OF A FUTURE TEACHER

Introduction. Society needs a teacher who knows his business, able to make decisions independently and be responsible for them, who is able to put the beginner in the position of an active subject of their own activities and develop his ability to self-management and self-realization. In this context, special attention to the teacher's training, to the formation and development of his professional consciousness becomes obvious.

Purpose. Substantiation of theoretical and methodological approaches to the problem of professional consciousness of the future teacher.

Methods. Theoretical analysis, synthesis, comparison, generalization.

Originality. The system approach is characterized by the fact that the main focus is on how to connect parts, elements and subsystems of the object into a single whole, their interaction at all levels of the structural hierarchy, to identify the functions performed by each element in this whole, to study the mechanisms of functioning and the development of the object as a whole. Within the system approach to the forefront is the disclosure of the essence and content of the professional consciousness of the teacher, its essential characteristics, the disclosure of its structure, internal organization, the relationship of components that form the integrity of the system. Procedural-dynamic approach contains elements of system-structural analysis, but the main emphasis here is placed on the study of the dynamics of system behavior, on the definition of its pathogens and regulators, the functional purpose of individual mental phenomena. Within the framework of this approach, procedural-effective indicators of professional consciousness and its driving forces come to the fore. are set and determined not only and not so much by the material of nature and the world, but by the means of human thinking and human activity. In this methodological approach, professional consciousness is, above all, activity-organized consciousness.

Conclusion. The professional consciousness of a teacher is a systemic formation that contains structural and functional components, it has its own organization, selectively interacts with the environment and has the integrative property of the whole, which is not reduced to the properties of its individual parts. There are three main approaches to the study of the phenomenon of professional consciousness: systemic, procedural-dynamic and personal-activity. Each of them has developed its own class of ideas and relevant concepts that are not derived from any one category common to them. At the same time, they do not mutually exclude, but complement each other.

Key words: theoretical and methodological approaches; professional consciousness; modern teacher; professional and pedagogical reality; integral personal education; professional environment; pedagogical activity.

Recelved/Поступила: 10.10.21.